

bosanskoj» i bogumilstvu Jaroslava Šidaka, opredjeljuje se do kraja za jedan takav vid povijesne rekonstrukcije bogumilstva kakav je stvaralaštvo Maka Dizdara, pjesnika – negirajući, također do kraja, rezultate istorijske rekonstrukcije (konkretno: Šidakove) »kao činjenične rekonstrukcije koja ne može gotovo ništa reći o jednom fenomenu kakav je bilo bogumilstvo«. Mnogi se neće složiti sa prethodnom konstatacijom, kao i sa niz drugih tvrdnji u ovome djelu. »Nama je, dakako, lakše stvar historijski opisati (naš duh uživa u komforu prve tačke, kontinuiteta i kraja)...« Da, naš um, »još uvijek«, ima silogističku prirodu, sa zahtjevima egzaktnosti, činjeničnosti, »objektivnosti«, istorijske objektivne distance... Tako će naš um prihvatiti pojedine rezultate Šidakove rekonstrukcije bogumilstva, bez obzira da li može ili ne može da prođe iza tih činjenica. Iza je kod jedne stvaralačke ličnosti iznad, nadogradnja činjenice koja takvu ličnost svakako ne zadovoljava, ali koja ju može inicirati (ako ništa drugo?) za djevanje. Primjerno, zna se da je Dizdar ne samo koristio mnogo dogma, nego i bio iniciran nekim djelima i činjenicama? od kojih je on, slaže se, napravio izvrsne »preradevine«. U krajnjoj liniji, za Šidaka i Dizdara *tertium comparationis* ne treba tražiti u bogumilstvu, već u njihovim tvorevinama.

Blagojevićeva pozicija pri tome – i u svemu drugome – je prvo pozicija pjesnika, stvaraoca koji je »zadoben« ontologijom umjetnosti. Ako se tome doda ličnost koja ima uvida u samu sebe, čak smo skloni mnoge njegove »netačnosti« opravdati. Ima se utisak da je Blagojevićeva ličnost svjesna i svojih »nedostataka«, koji proizilaze iz specifične, pjesničke, vokacije. Vokacije kojoj je stran bilo kakav vid egzaktnosti, vokacije koja se svom silinom obrušava na sve ono što iole podsjeća na »objektivnost«, »distanču«, »mjerljivost«... »Nekultiviranu stranu objektivnosti pruža nam slika naših nauka i njihovih, tobož, neutralnih i egzaktnih analiza. Promašaje takvog promatranja prirode i povijesti možemo vidjeti ne samo u *egzaktnim* naučnim promašajima i odgovornostima za razne Hirošime i Nagasakije, već i u pristupu duhovnim fenomenima koji se nikako ne mogu uklopiti u površnu i nikad do kraja domišljenu znanstvenu shematiku.« Ne moramo ni dati svoj pristanak prethodnom, ali čemo ga zasigurno dati fenomenološkom stavu da je »sudebne iz potpunog uvida u vlastiti subjekt jedina objektivnost«; a ova stava se nalaze u istoj ekspertizi. Hoće se, naime, reći da Blagojević ne treba »cjepidlačiti«, već treba »uzimati« one rezultate njegovih radova koji su poticajni, i, sudim se reći, tačni. Tu prije svega mislim na baratanje sa literaturom. Blagojević literaturu poznaje, njome se adekvatno koristi. (Postoji jedan sloj naših bh »stvaralaca« – mahom neobrazovanih – koji se plaše, doslovno. Blagojevićevog baratanja literaturom; on, katkad, namjerno pospješuje taj njihov strah!) Kažem adekvatno ne misleći naprosto na »citriranje«, već na nešto mnogo dublje i bitnije. Bezmalno je tačno da literatura ne čini samo okvir jednog stvaraoca; ona u duhovnom sklopu jedne individue, sa drugim manifestacijama, čini taj sklop. Jednostavnije kazano, literatura, »preradena i prošla kroz »rešet« njegova bića, kao takva, obituje u Blagojevićevom žiću. Tako da on može, i kada »samo citira«, predočiti »tudu tačnost« kao svoju, jer ona, doista, jest takva – njegova. A, konkretno, literatura Blagojevićeva je svugde gdje se traga za bićem umjetnosti; dakle, literatura provenijencije ontologije umjetnosti. Blagojević u tom smislu ponajvećma koristi djela: Hajdegera, Kjerkegora, Ničea, Jaspersa, Husserla, Adorna, Benjamina, Šardena, Šopenhauera, i dr; koristeći, skupa, saznanja budizma, sufizma, gnosticizma, islama uopšte itd. Ontologija umjetnosti ima intenciju da dođe do jastva, »i možda je jedina šansa da se prođe u istinski metafizičku problematiku« (Ivan Foft). Svi tekstovi knjige *Poezija, mistika, povijest tragaju za bićem umjetnosti, i to traganje čini ovu knjigu cjelovitim djelom. Teme su »moguće objektivna« bića umjetnosti.*

Pozicija pisca ovih tekstova može, metodski, biti različita, u biti, međutim, jedna. Blagojević je čas književni kritičar, čas estetičar, potom povjesničar književnosti, pa istraživač, i dr. U temelju svega biva jedna izražena pjesnička vokacija koja čini prethodne pozicije skupnim i neodvojivim jednu od druge. Blagojević je književni kritičar ondje gdje »reagira onako kako mu nalaže djelo, kako ga djelo obuzima... U njegovoj kritici reagira samo djelo. A kako su

djela različita, različiti i nivo njihove ostvarenosti kao umjetničkog djela, njegova će kritika svaki put reagirati drugačije, po zahtjevu »materijala«... U prvom djelu knjige Blagojević govori o Avdi Karabegoviću Hasanbegovu, Nikoli Šopu, Iliji Jakovljeviću, Edvardu Kocbeku, Veselku Koromanu i Hamdiji Demiroviću. Rasvjetljava njih i njihovo djelo u više dimenzija, no kada treba usmjeriti analizu na samo djelo on se, imajući prethodno u vidu, »obrušava na samu srž«, tražeći u njemu bitak umjetničkog – i tu je njegova pozicija književnog kritičara najizraženija. Estetičar je ponajvećma tamo gdje suvereno vlada pojmovnim rekvizitiranjem, sa zaledem estetske svjesti koja je formulisala, u bitnosti, estetička mjerila. Od Blagojevića tu mnogo toga možemo naučiti (oni koji ne znaju), ili se podsjetiti o već naučenom. Interesantna je pozicija Blagojevićeva kao povjesničara književnosti (i ne samo u ovome djelu). On je prije svega poprilično zaslužan da je izvjestan broj naših pisaca doživio potpunu revalorizaciju, a kod nekih se radi o »prvome otkriću«. »Šta je to jednog pjesnika iz 80-tih godina ovoga vijeka privuklo jednom drugom pjesniku iz doba kasnog romantizma i prvih modernističkih zamuckivanja?«, pita se Blagojević u tekstu Očaravanje svijeta: Avdo Karabegović Hasanbegov, i nešto docnije odgovara: »Ja nosim dio njega, pokušavam odživjeti mnogo toga što on nije mogao«; govoreći nam, ustvari, o neprekidnom toku tradicije koja je uvijek u sada, u nama.

ivan lovrenović: »skice, lajtmotivi«, glas, banja luka 1986. draško redop

Pisati o prvoj knjizi kritika Ivana Lovrenovića (*Skice, lajtmotivi*). »Glas«, Banja Luka, 1986) gotovo da je nalik na postupak koji će, bezmalno, unapred biti, bar na nekoliko stranama takozvanog konkretnog trenutka lektire, biti dočekan ironično, iskosa, sa proverenim podozrenjem. U vremenu, i u našim svakojakim sredinama, gde se – na žalost – ponajčešće, i s aplauzom, privatnim a i javnim, prihvata sve što je nalik na apologiju, razmatranje, tobože suptilnu analizu verodostojnog, već unapred prihvaćenog, evo, napokon, jednog kritičara koji, unapred, ništa ne predmijeva, ničemu se ne divi, svašta konotira, a napose u sve sumnja, i, uglavnom; svemu i svačemu, govori: ne. Kao da smo se u ovim sedamdesetim i osamdesetim godinama odvikli od glasa negatorstva, od upornjastva koje nikoga ne miluje, već bi, čak, svemu da se baruga. Ptica rugalica, srećom, ovde, u prisustvu žestokih, izravnih kritika Ivana Lovrenovića, kao da je bila umna i neprevaziđena situacija inspiracije. *Nasuprot ili razmišljati drukčije*, tako je, takode, naznačio prisustvo ove osobene kritičarske prirode u nas Branko Stojanović (Odjek, 1-15.1.1987). U biti, Ivan Lovrenović predstavlja izuzetno atraktivnog, po mnogo čemu žestok alibi za tolike naše kritičarske neostvarenosti. Agresivan samo u smislu koje dopušta vlastito mišljenje, autentičan u jeziku, logičan u naznakama, obavešten u prethodnim svojim sumnjičavim i vazda po naše banalne feljtoniste pogubim analizama, nepotkupljiv i uvek naoko definitivn, Ivan Lovrenović je (i) u ovoj knjizi najčešće pomišljao, s uverenim gnušanjem, na opšte mesta naše frazeologije, naše katedarske učtenosti, naših oveštalih i uglavnom već neupotrebljivih kanona. Ovaj Lovrenović ne mari ni za sentimentalne pevanje o bogomdanim, tobože neprikladnim našim domicilima, niti je od onih čitača koji, unapred, negleđaš, veruju. Uostalom, on upravo nadahnutu ne veruje nikako i nikome. Sumnjičavost njegovih analiza stoga i negira »duhovno umrtvljujuće i smiješne mitologeme teške prošlosti, vjekovnoga ropstva, tamnoga vilajeta«. Fragmentarnost ove knjige, prevashodno, ide u red onih njenih atributa koji sugerišu *smislenu cjelovitost* ne jedino pogleda na svet, nego i ambicije novog početka. U jednom od znamenitih odlomaka o Ivi Andriću, Lovrenović zaključuje i ovako: »Ako je akcija jedna od bitnih oznaka čovjekove prirode, sav njen sadržaj valja sijati po onom prostoru koji je svoja strana.« Fatalna i uticajna odrednica *tertium datur*, u kontekstu »neizbježnosti historije«, na Lovrenovićevim stranicama otvara šansu još jednog novog čitanja. Svakako, i bez prinude, aorista koji sklapa molitvu, odlikaškog odnosa sa davno naučenim lekcijama. Ovako,

Lovrenović najpre govori *drugo*, a kad je već reč o određivanju znaka, sigurno je da neuporedivo radije kazuje *ne, nego što apologetski spominje da*. I kao što je za ovog visprenog i nedvosmisleno poletnog našeg kritičara Krleža pre svega hereza, tako se i mnoštvo njegovih opažanja, *skica i lajtmotiva*, ostvaruje u zoni »neupotrebljivog kritičkog erosa«. Apolutno zanemarujući kolektivne zanose i unjkave horove navijača, Lovrenović je, u prisustvu Krleže, Andrića, Kočića i Selimovića, još i ponajviše, (d)opisivao svoju nevericu kao jedinu istinu dostojnu strasnog negatorstva. »Hereza u modernom, sekulariziranom vidu, kao pobuna protiv svega što – kao sistem, ili kao glupost i inercija – neće da vodi računa o čovjeku kao pojavi u svemiru neponovljivoj, o konkretnom, pojedinačnom čovjeku i legitimnosti njegovih stvaralačkih vizija i objavljenja, kao i on sam neponovljivih. Pobuna sprav svega što bi da čovjeka funkcionalizira i nivelira do stupanja poslušnosti i upotrebljivosti na kojem postaje stroj, jer prestaje misliti svojom glavom«. Uostalom, Lovrenović rado ističe kako *čovjek nije biće stada, i ne treba da se služi logikom stada*. Tako se, onda, autentično solistički kompleks Lovrenovića, kao esejiste, nepotkupljivo javlja u vlastitom prostoru, ponovo bez epigonskog oslanjanja, kadikad bez igde ikoga. Iznalazeći kod tzv. svojih pisaca i trenutke velike strasti, ali i mnogobrojne zablude, Lovrenović uznemirava, i inače veoma uznemiren. I u toj usudnoj zabrinutosti za meritum pameti, ukusa, velikih svetskih prostora u koje smo, s ovog balkanost tla, netremice zagledani, kao da je mnogo šta od naznaka njegovih budućih inicijativa, njegove unutrašnje polemike vatre. Proveravajući sebe, ali i sve oko sebe bez prestanka, a o takozvanim otkrićima i okamenjenim rezultatima književne istorije misleći sasvim ironično, *iskosa*. Lovrenović ne neguje elemente dvojnosti. Iako u njegovim rečenicama nijanse procene imaju čar pravih pravcati kritičkih medaljona, on je, pre svega, pisac velikih koncepcija, duha sinteze, putokaza verodostojnosti. U vlastitom komentaru ovih svojih izabranih tekstova napominje nešto što govori u prilog trajnosti, preokupacija smislom, epohom: »Ponovo čitanje tekstova koji su izabrani, njihovo iščitavanje u kontekstu nove cjeline, učvrstilo je kod autora dva različita dojma. Prvi: radi se većinom tek o skicama za moguće cjelovito razvijene tekstove. Drugi: moguće je u njima naslutiti stalnost preokupacija i stanovišta«. Njemu izgleda Selimović kao pisac *jedne knjige, a autobiografizam* Skendera Kulenovića otkriva i kao dimenziju povratničku, spiralnu, opsedantnu. Najradije razgovara o Krleži. Najdramatičnije, sa doživljenim patosom, piše o Andriću. U istorijskim izvorima rado pronalazi one oaze u kojima je, još, moguće slobodno preinačavanje, distancu, upornjaku strast kontinuiteta. Upravo je u tom smislu bitno njegovo zapažanje o putopisu, čijem prostoru posvećuje pažnju, svakako ne jedino u ime obnove baresovskog ili matoševskog podlijsa: »U putopisu pak, kriterij *saznajno-informativne vrijednosti u principu posve je irelevantna... Kriterij prosudivanja putopisa je, dakle, kriterij duhovne emanacije i organizacije teksta svojstven književnoumetničkim tipovima govora*«. Biće predela, njegov unutrašnji profil, ali i njegov zavijačni preplet, sada se, kao postulat, pred Lovrenovića postavlja kao jedna od onih poetskih istina koje se, nikako i nigde, ne dokazuje. Kao i Andrić, koga citira, Lovrenović je ovom svojom najavnom knjigom, koja ima dimenzije ispedovne a opet itekako storge i autorski ironične prolegomene, u *čudnoj kosoj perspektivi kao novim očima gledao sada taj svoj rodni grad*. Implicitne, i njegovu baštinu, njegovu prošlost, njegovo zaveštanje. Jer, u biti, Lovrenovića itekako brine *globus duha*, geografija tihih čitačkih slučajeva, solilokvija koji, u budnim noćima, ne prestaju da traju. Imponujuć strogošću izbora (zaboga, ta vrede jedino tanke, malene knjige!), samerljiv u zahvatu, ambiciozan u postavci svog najavljenog pohoda, Lovrenović je, poput opasnog hijatusa, potpuno odvojio svet svojih interesovanja od konfekcijskog žagora, od glasa neukih, od apstraktnih kombinacija takozvanih teoretičara književnosti. Bez sumnje, Ivan Lovrenović je kritičar koji se namah prepoznaje, i koji, nimalo umiljato, uočava i prepoznaje mediokritetsvo u fasaderstvu naše tekuće kritike. Uostalom, i ukupne nam literarne svakodnevice. Logika njegovih argumenata i suptilnost njegovih opredeljenja, svakako, idu u red najznačajnijih kritičarskih akvizicija poslednjih godina u nas.